

ALEKSANDER KIKLEWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska

<https://orcid.org/0000-0002-6140-6368>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2022. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

DYSKURS PROTESTU: KATEGORYZACJA I KIERUNKI BADAŃ (PRZY SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIU BIAŁORUSKICH PROTESTÓW ANTYRZĄDOWYCH 2020 ROKU)

Słowa kluczowe: pragmatyka, dyskurs, protest, protestacyjny akt mowy, sublimacja, karnawalizacja.

STRESZCZENIE

Autor proponuje koncepcję kategoryzacji dyskursów protestu. To zjawisko jest traktowane jako zintegrowane, funkcjonalnie spójne wydarzenie komunikacyjne o charakterze osądowym, oporowym i ultymatywnym, ufundowane na protestacyjnych aktach mowy. Struktura dyskursu w ujęciu autora składa się z czterech modułów, którymi są: warunki wstępne, akty mowy (illokucje), działania i towarzyszące doświadczenia. Za Z. Nęckim opisowi podlegają cztery charakterystyki dyspozycyjne dyskursów protestacyjnych. Protestacyjne akty mają charakter synkretyczny i zawierają trzy znaczenia illokucyjne: 1) negatywne wartościowanie antagonisty; 2) dezaprobatę antagonisty oraz 3) żądanie. Ponadto w dyskursie protestu występują komplementarne i opcjonalne akty mowy: argumentacja, uzasadnienie roszczeń, wygrażanie, wyśmianie antagonisty i in. Kolejny blok zachowań językowych to konstatacje, ekspozycje modalne (wyrażanie przekonań) i ekspresje. Działania w dyskursie protestu są skonfigurowane z aktami mowy na dwa sposoby: w dyskursach deklaracyjnych (np. w petycjach) akcent jest położony na oddziaływanie przez informację werbalną – w tej sytuacji działania mają charakter logistyczny (sporządzenie tekstu, zebranie podpisów, przekazanie petycji do adresata, monitorowanie stanu rozpatrzenia itd.). Drugi typ występuje w wypadku dyskursów oporowych, np. akcji ulicznych – takich jak wiece, pochody, demonstracje, strajki okupacyjne, flash moby, bojkoty. Moduł doświadczeń zawiera trzy kategorie, takie jak: uwydatnione doświadczenie statusów społecznych i tożsamości obu stron, ekscytacja za sprawą poczucia integracji, solidarności i przełamania lęków, kompleksów wewnętrznych oraz frustracja i poczucie potrzeby rozładowania psychicznego poprzez sublimację (tzn. zastępcze formy wywołania przyjemności i satysfakcji protestujących). Autor przedstawia również przegląd najważniejszych kierunków badawczych w tym zakresie, które dzieli na dwa nurty: analizy typu *case study* i badania profilowe. Omówiono trzy perspektywy badawcze: 1) etnometodologiczno-interakcyjną, dotyczącą kulturowo usytuowanych procesów komunikacyjnych; 2) społeczno-praktyczną, odnoszącą się do opisywania zjawisk komunikacyjnych w świetle ich powiązań z systemem społecznym, z uwagi także na kontekst historyczny; 3) medialną, polegającą na analizie znaków i sposobów ich przekazywania.

WSTĘP

Celem niniejszej pracy jest omówienie struktury dyskursu protestacyjnego jako zjawiska komunikacji społecznej. Podjęcie takiego zadania wymaga – z jednej strony – syntezy zaistniałych opisów empirycznych w tym zakresie (w tym – studiów przypadków), a z drugiej – uwzględnienia współczesnej wiedzy naukowej dotyczącej dyskursologii. Istnieje kilka modeli parametryzacji dyskursu, zróżnicowanych pod względem liczby i stopnia specyfikacji poszczególnych wymiarów. Zwykle badacze nawiązują do sformułowanych w latach 70.–80. XX wieku teoretycznych założeń gramatyki systemowo-funkcjonalnej Michaela A.K. Hallidaya, w której wyodrębniono cztery aspekty działalności językowej: system języka, tekst, kulturę i konsytuację (Halliday 1998, 8; Hasan 2004, 20). Na tych parametrach są ufundowane najważniejsze perspektywy analizy dyskursu: formalno-językowa, pragmatyczno-retoryczna, kulturowo-kognitywna i społeczno-komunikacyjna. W późniejszych publikacjach parametryzację dyskursu rozbudowano (zob.: Polanyi 1988; van Dijk 1989; van Leeuwen i Wodak 1999; Wodak 2001; 2008; Virtanen 2011; Shapran i in. 2021), a w publikacjach z ostatnich lat (Virtanen 2004; Żabotinska 2015; Czachur 2016; Budaev, Kušneruk i Kuročkina 2022) coraz szerzej uwzględnia się aspekt kognitywno-semantyczny. Zatem w koncepcji kauzatywno-genetycznej (Uhvanova-Šmygova 2014) rozróżnia się osiem parametrów dyskursu, przy czym każdemu z nich przyporządkowano kolejne subkategorie. Wysoki stopień zoperacjonalizowania pojęciowych narzędzi reprezentacji dyskursu występuje także w modelu DIMEAN (niem. *Diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Analyse*) autorstwa niemieckich badaczy (Warnke i Spitzmüller 2008, 43 i n.). Rozróżnia się tu trzy poziomy analizy dyskursu: wewnątrztekstowy, realizacyjny i kontekstowy, a na każdym poziomie zachodzą kolejne podziały. W rezultacie analiza dyskursu na trzecim poziomie obejmuje takie kategorie, jak intertekstualność, schematy pojęciowe (ramy, scenariusze), toposy, ideologemy (m.in. symbole kolektywne), odniesienia historyczne i inne.

W niniejszej pracy przyjmuje się stanowisko ergonomiczne: stopień wewnętrznej „rozdzielczości” modelu powinien być – jak uważam – umiarkowany, tzn. na tyle wyszczególniony, aby oddawać istotę zjawiska, oraz na tyle zwarty, aby nadawać się do badań aplikacyjnych (do procedur operacjonalizacji).

Dyskursy protestacyjne (podobnie jak dyskursy opozycyjne) wyodrębnia się na podstawie ich charakterystyki pragmatycznej (zob. Keller 2008, 100): są to czynności językowe i towarzyszące im akcje, których celem jest wyrażenie sprzeciwu w stosunku do działań adwersarzy (urzędników, zwierzchników, decydentów). Wszystkie inne charakterystyki dyskursu protestu (semantyczne, retoryczne, medialne itd.) są podporządkowane temu parametrowi głównemu – zespołowi działań zmierzających do wyrażenia sprzeciwu społecznego. Zgodnie z definicją Magdaleny Steciąg (2019, 22; por. też: Tendera 2013) dyskurs protestu to „seria wypowiedzi performatywnych, powstających w sytuacji ostrego sporu”. Specyfika tych dyskursów polega na tym, że – jak píše Dorothea Hilhorst (1997) – pod względem pragmatycznym są one ambiwalentne: stanowią działania społeczne wynikające z oporu wobec czegoś i jednocześnie

realizowane na rzecz czegoś. Jednak w tym obszarze zachodzi duża dywersyfikacja, a pewne zjawiska są wręcz spolaryzowane: z jednej strony – jednostkowy i jednorazowy protest petycja w sprawie komunalnej, a z drugiej strony – trwające kilka miesięcy masowe protesty uliczne o charakterze antyrządowym. Dlatego od modelu dyskursu oczekuje się pojemności, tak aby można było za jego pomocą opisać i zinterpretować wiele zróżnicowanych zjawisk.

Ponieważ artykuł ma charakter problemowo-teoretyczny, materiał empiryczny (głównie to hasła plakatowe) służy jako pomocniczy – aby można było zaprezentować poszczególne charakterystyki protestów w sposób najbardziej bezpośredni i adekwatny.

Wszystkie przywołane charakterystyki protestów zostały w sposób syntetyczny ujęte w poniższym schemacie. Jak widać, illokucje i działania podzielono na dwa poziomy: na pierwszym znajdują się te zjawiska, które bezpośrednio nawiązują do funkcji konstytutywnej sprzeciwu, podczas gdy na drugim poziomie występuje akty mowy i działania uwarunkowane doświadczeniami protestujących. W największym stopniu wymienione charakterystyki występują w masowych protestach antyrządowych, choć istnieją też takie sytuacje, gdy realizują się one tylko częściowo. Przykładowo: protest indywidualny (publiczna manifestacja z udziałem jednej osoby) jest wyrazem niezgody z polityką rządu, ale dominują tu motywacja spełnienia się osoby w czynie oraz wykazanie poczucia odpowiedzialności społecznej. W odniesieniu do protestów petycji ważne miejsce należy przyznać uzasadnieniu roszczeń, lecz prawie nigdy nie występuje manifestacja doświadczeń.

1. KIERUNKI BADAŃ W ZAKRESIE DYSKURSU PROTESTU

Istnieje obszerna literatura naukowa na temat protestów, badanych w kilku perspektywach: społecznej, komunikacyjnej, kulturowej i semiotycznej. Te publikacje można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej należy odnieść publikacje monograficzne – całościowe ujęcia teoretyczne zjawiska, nieraz też w kontekście historycznym: Virgl 2011; Löhnig 2015; Butler 2017; Sedlmaier 2018; Arce i Rice 2019). Mark Dang-Anh, autor ponad 400-stronicowej monografii o protestach (2019), proponuje opis dyskursów protestu z zastosowaniem trzech perspektyw badawczych: 1) etnometodologiczno-interakcyjnej, dotyczącej kulturowo usytuowanych procesów komunikacyjnych; 2) społeczno-praktycznej, dotyczącej opisanie zjawisk komunikacyjnych w świetle ich powiązań z systemem społecznym (przy uwzględnieniu kontekstu historycznego); 3) medialnej, polegającej na analizie znaków i sposobów ich przekazywania. Metodologia stworzona przez badacza służy do wieloaspektowej analizy protestów obywatelskich przeciw marszom nazistów w Dreźnie (w 2014 roku) i w Magdeburgu (w 2016 roku).

Drugą grupę stanowią publikacje typu *case study*. Te badania dotyczą określonych zjawisk, występujących w różnych regionach świata, choć do tej grupy można także zaliczyć publikacje ujmujące protesty w szerszej perspektywie – ruchy protestacyjne, które w określonych przedziałach czasowych trwają w różnych krajach, np. w Rosji (Hornsby 2013), w Meksyku i w Brazylii (Bruhn 2009), w Kongo (Weiss 2019),

w Palestynie (Darweish 2015), w Macedonii (Antić 2019), w Polsce (Dietz 2015), w USA (Melina 2015) czy w Izraelu (Almog i Barzilai 2014). Badania tego rodzaju mają charakter wieloaspektowy, choć zwykle najbardziej wyeksponowany zostaje aspekt społeczno-polityczny.

Najczęściej publikacje dotyczą jednego z wybranych aspektów protestu. Przede wszystkim badacze (Jordan i Gilbert 1999; Koopmans i Statham 1999; Johnston 2010; Tendera 2013; Ullrich, Daphi i Baumgarten 2014; Ciesek 2015; Gherairi 2015; Giugni 2019; Rukat 2020) analizują protesty pod względem społeczno-politycznym. Z badań wynika m.in., że największą aktywność w protestach antyrządowych wykazuje młodzież, zwłaszcza przedstawiciele grup subkulturowych, podczas gdy sprzeciw grup zawodowych ogranicza się przeważnie do żądań o charakterze ekonomicznym (Śepanskaâ 2003).

Ujęcie socjologiczne dominuje również w badaniach białoruskich protestów 2020 roku, a także – białoruskiej tradycji protestacyjnej. Tak więc Almira Usmanova (2006) analizuje sytuację polityczną na Białorusi po wyborach prezydenckich 2006 roku. Omawia charakterystyki sytuacji społeczno-politycznej na Białorusi: kryzys demokracji przedstawicielskiej, zbiorowość negatywną oraz pierwszeństwo czynnika kulturowo-symbolicznego i estetycznego. W opisie białoruskiego ruchu protestu Usmanova posługuje się francuskim pojęciem *détournement* – jest to zamierzone łamanie oficjalnego kodu kulturowego, pełniące dwie funkcje: fascynującą i satysfakcyjną. W tej perspektywie Usmanova omawia takie akcje publiczne, jak flash mob, graffiti, folklor sieciowy i inne formy tzw. sprzeciwu estetycznego, które stanowią – jej zdaniem – główne narzędzie walki o władzę symboliczną.

O protestach 2020 roku Aliaksei Kazharski (2021) pisze, że masowa aktywność protestacyjna Białorusinów świadczy o narodzeniu się nowego społeczeństwa obywatelskiego, które uznaje system wartości oparty na liberalizmie i kultywuje nowe symbole. Kazharski podkreśla ciągłość białoruskiej tradycji protestacyjnej, w której niezmiennie występują symbole białoruskiego odrodzenia narodowego. Choć w latach 90. XX wieku były one kojarzone z białoruskim nacjonalizmem (swego rodzaju fundamentalizmem odrodzeniowym), jednak stopniowo zintegrowały się z symbolami o treści liberalno-demokratycznej. Mimo że masowe protesty obywatelskie nie spowodowały zmian w strukturze władzy, Andrei A. Yeliseyeu (2020, 6) uważa, że pod kilku względami były one skuteczne – przede wszystkim utrudniły forsowanie nowego paktu integracyjnego między Białorusią a Rosją.

Podobnie interpretuje białoruskie protesty antyrządowe Ilya Gerasimov (2020). Współczesny białoruski ruch protestu – jego zdaniem – nawiązuje do historycznej ciągłości: zarówno w stosunku do białoruskiej przeszłości przed sowieckiej, reprezentowanej m.in. przez jej główny symbol, czyli przez flagę białą-czerwono-białą, jak i w stosunku do ofiar stalinizmu, upamiętnionych w Kuropatach, na przedmieściach Mińska. Autor twierdzi, że nowa białoruska polityka pamięci różni się od polityki Białoruskiego Frontu Ludowego z epoki pierestrojki. Współczesne białoruskie dyskursy protestu opierają się na idei przeszłości wspólnej dla mieszkających tu Białorusinów, Polaków, Litwinów, Rosjan, Ukraińców, Żydów (zob. też Romanova 2020, 298). Jak pisze Mark Cinkevič

(2020, 277), w ostatnich latach radykalnie zmienił się tematyczny charakter dyskursów oporu: motyw ofiary rosyjskiej kolonizacji przesunięto na drugi plan, podczas gdy na pierwszym trzeba odnotować wątek trwałych różnic i podziałów w społeczeństwie białoruskim, z czym wiąże się problem ich przewyciężenia (zob. także: Shchyttsova 2020, 2; Korosteleva 2020).

Białoruski ruch protestacyjny stał się również tematem artykułów opublikowanych w dwóch numerach niemieckiego czasopisma „Osteuropa” (2020, X–XI). Te artykuły koncentrują się na politycznych i społeczno-kulturowych aspektach białoruskich protestów. Maryia Rohava i Fabia Burkhardt (2020) przedstawiają systematyczny opis struktury białoruskiego reżimu politycznego (tzw. pion władzy) oraz struktury społeczno-organizacyjnej opozycji demokratycznej.

Dużo uwagi w badaniach poświęca się narzędziom medialnym oraz – stosowanym w trakcie protestów – technologiom komputerowym. Ponieważ protesty nieczęsto okazują się tematem mediów systemowych, a informacja w państwowych środkach masowego przekazu nie jest prawdziwa, głównym kanałem wymiany informacyjnej w środowisku protestujących stał się internet, a narzędziem najbardziej przydatnym pod tym względem – telefon mobilny. W publikacjach bardzo szczegółowo analizuje się wykorzystanie – właśnie w protestach – portali społecznościowych (takich jak Twitter, Facebook, Instagram), komunikatorów (Skype, Messenger, Telegram, Viber, WhatsApp), portali i serwisów informacyjnych, poczty elektronicznej itd. (Donk 2004; Baringhorst 2009; Bonilla i Rossa 2015; Emmer i Strippel 2016; Grohmann i in. 2015; Kneuer 2015; Bendl i Spitzmüller 2017; Tufekci 2017; Cernison 2019; Mühlhoff 2019; Viehoff i Wilke 2019; Bloch 2020; Bykov i Gradůško 2020¹). Przykładowo – Cornelia Brantner i Christian Schwarzenegger (2012, 230) opisują najważniejsze funkcje narzędzi medialnych: informacyjną, komunikacyjną, mobilizującą i organizującą. Zgodnie z koncepcją ang. *affective publics* (Papacharissi 2014) media społecznościowe w trakcie protestów przede wszystkim są wykorzystywane dla komunikacji wewnątrz grupy protestujących. Nie tylko umożliwiają wtedy koordynację wspólnych działań (czyli w wymiarze praktycznym), lecz także przyczyniają się do integracji jednostek, do zaangażowania kolejnych osób, a w dużym stopniu także – do artykulacji doznań, do swoistej sublimacji negatywnych stanów emocjonalnych i dowartościowania jednostek. Te badania w dużym stopniu nawiązują do aktywizmu społecznego.

Jako narzędzi w trakcie protestów używa się nie tylko technologii komunikacyjnych, lecz także środowiska naturalnego. Przede wszystkim jest to przestrzeń miejska (plac, ulice, parki itd.), w której odbywają się akcje masowe. Zdarza się, że część terenu zostaje zajęta przez protestujących – wówczas mówi się o proteście czy też o strajku

¹ W trakcie białoruskich protestów 2020 roku szczególną rolę odegrał komunikator Telegram, a zwłaszcza kanał Nexta Live (ponad 2 mln użytkowników), który gromadził, przetwarzał i publikował anonimowe wiadomości, w tym – wideo. Wzrost oglądalności tego kanału w dużej mierze wynikał z faktu, że po wyborach prezydenckich dostęp do wielu białoruskich mediów internetowych (np. portalu Tut.by) był ograniczony. W szczytowych fazach protestów liczba wiadomości, które subskrybenci wysłali do chatbota @nextamail_bot, wynosiła 200 na minutę (zob. Bykov i Gradůško 2020, 7; Rust 2020).

okupacyjnym, charakterystyczny przykład to amerykańskie protesty *Occupy Wall Street* z 2011 roku. W publikacjach (Pauwels 2009; Dulfano 2017; Skiperskih 2014a, 2014b, 2016) używa się takich określeń, jak *polityka uliczna*, *dyskurs uliczny* czy *przestrzeń oporu*. Z jednej strony – przestrzeń miejska pozwala na gromadzenie dużych grup ludzi: w niektórych protestach na ulicach Mińska było zgromadzonych ponad 200 tys. osób. Z drugiej – wykorzystanie przestrzeni miejskiej ma charakter symboliczny: tym samym podkreśla się dużą skalę i otwarty charakter akcji. Celowo wykorzystuje się strukturę i symboliczny potencjał miasta. Zatem demonstracje przed budynkami administracji państwowej podkreślają perswazyjny i naciskowy charakter akcji, podczas gdy demonstracje na tle zabytków kultury zawierają treść afirmatywną – czerpią z pozytywnej symboliki pomników i tym samym nawiązują do tradycji humanizmu.

Kolejnym aspektem badawczym staje się retoryka protestu, czyli wykorzystanie różnego rodzaju werbalnych i niewerbalnych środków symbolicznych przez protestujących. Szczególnie interesującym zjawiskiem jest aktywizm artystyczny, zwłaszcza wykorzystanie przez protestujących tzw. sztuki ulicznej (Pauwels 2009; Mitchel 2013; Werbner, Webb i Spellman-Poots 2014; Dulfano 2017; Favretto 2017; Veneti 2017; Hatuka 2018; Peters 2018; MacQuiston 2019; Reed 2019; Steciąg 2019; Jenzen, Erhart i Eslen-Zija 2020; Faulkner 2020; Morgan i McGarry 2020; Dibyokamal 2021; Kryzhanouski 2021). Milena Dragičević-Šešić (2013) pisze, że angażowanie się artystów w kulturę sprzeciwu (ang. *culture of dissent*) sprzyja krytycznej refleksji obywateli, ale jednocześnie zawiera duży potencjał afirmatywny, zwłaszcza w sprawie promowania idei sprawiedliwości społecznej i praw człowieka.

Anton Dinerstein (2020, 16) spostrzega, że akcje protestacyjne na Białorusi, w porównaniu z innymi krajami, mają bardziej wyrazisty element kreatywny i artystyczny (zob. także: Gauffman 2021). Ingo Petz (2020) analizuje prehistorię białoruskiego ruchu protestacyjnego oraz udział w nim białoruskich artystów. Autor, opisujący protesty 2020 roku, zwraca uwagę na nasilenie symboli wizualnych. Jeśli według Usmanovej (zob. wyżej) na początku XXI wieku sztuka publiczna stroniła od polityki, teraz, po dwóch dekadach, sytuacja zmieniła się radykalnie.

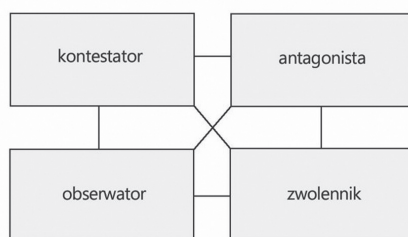
Dyskurs protestu traktuje się jako zjawisko intersemiotyczne, tzn. realizujące się z wykorzystaniem kilku kanałów przekazywania informacji i różnych systemów znakowych: werbalnych i niewerbalnych. Jako znaki niewerbalne są używane plakaty, inskrypcje miejskie, graffiti, murale, flash moby, performanse, happeningi i inne (Andersen 2016). Popularność tych spektakularnych (i niekoniecznie masowych) form działań protestacyjnych tłumaczy się tym, że istnieje możliwość prezentowania informacji wideo (zdjęć i nagrań) w internecie – część takich akcji jest realizowana z zamysłem opublikowania tam nagrań (Lastovkina 2015, 3). Sergei Zelenko (2020, 311 i n.) pisze, że najpopularniejszym gatunkiem protestów ulicznych są plakaty. Głównym (a często jedynym) elementem plakatów jest hasło wyrażone w formie językowej: w trakcie białoruskich protestów używano głównie języka rosyjskiego, a ponadto – białoruskiego i angielskiego. Dominującym elementem wizualnym plakatów stała się biało-czerwono-biała kompozycja barw, nawiązująca do flagi Białoruskiej Republiki

Ludowej z 1918 roku. Ten element wizualny uważa się za najważniejszy symbol białoruskich protestów 2020 roku.

Dyskursy protestu są badane także z lingwistycznego punktu widzenia (Hill 2014; Kämper 2015; Leone 2016; Dubey 2017; Hill i Lynne 2018, Matysiak 2018; Antić 2019). Te badania dotyczą semantyki, pragmatyki, stylistyki i formy językowej protestacyjnych aktów mowy. Badacze zwracają uwagę na kreatywny charakter dyskursu, zwłaszcza na występowanie dużej liczby neologizmów i okazjonalizmów (Perianova 2018, 219; Kiklewicz, Mazurkiewicz-Sułkowska i Pocietchina 2021). W monografii Żabotinska 2015 przedstawiono analizę kognitywno-semantyczną nominacji leksykalnych powstałych w trakcie rewolucji na Majdanie w latach 2013–2014. Badaczka zebrała i opisała ponad 400 neologizmów leksykalnych w językach rosyjskim i ukraińskim. Zebrane jednostki podzielono na klasy tematyczne.

Semantyczny aspekt dyskursów protestu dotyczy m.in. wykorzystania tzw. słów sztandarowych i zawartej w nich symboliki kulturowo-aksjologicznej. Badacze piszą – przykładowo – że istotnym elementem białoruskich protestów 2020 roku stała się rekontekstualizacja symboli politycznych, tzn. zastosowanie ich w nowej rzeczywistości i przemyślenie na nowo. Tak więc za jeden z czynników historycznych białoruskiego ruchu protestacyjnego uważa się dziedzictwo Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (Lewis 2017; Kazharski 2021). Mit WWO był i nadal jest wykorzystywany przez reżim Aleksandra Łukaszenki do marginalizacji opozycji politycznej i do stworzenia manichejskiego obrazu polityki. W 2020 roku nastąpił radykalny zwrot tego rodzaju etykietowania: reżim Łukaszenki zaczęto kojarzyć z hitlerowską okupacją z czasów WWO, a protesty – przedstawiać jako wojnę partyzancką. Symbol „gestapo” rozpowszechnił się dzięki internetowym doniesieniom o represjach oddziałów siłowych, o ciężkich pobiciach, o torturach, o gwałtach w aresztach i więzieniach (Romanova 2020, 283).

2. MODULARNA KONSTRUKCJA DYSKURSU

Rys. 1. Uczestnicy dyskursu protestacyjnego.

U podstaw każdego dyskursu leżą konstytutywne akty mowy. W pewnym sensie dyskurs to rozbudowany akt mowy, makroakt czy sekwencja aktów. Tak więc dyskurs wykładu akademickiego bazuje na aktach ekspozycyjnych, dyskurs reklamy – na aktach wartościujących i perswazyjnych, dyskurs kłótni – na aktach zarzutu i dyskredytacji. W podobny

sposób dyskurs protestu stanowi zintegrowane, funkcjonalnie spójne wydarzenie komunikacyjne o charakterze osądowym, oporowym i ultymatywnym, ufundowane na protestacyjnych aktach mowy. Poza tymi aktami dyskurs protestu obejmuje działania protestacyjne i towarzyszące doświadczenia jednostek.

Protest ma charakter interakcyjny i zaadresowany – Michael Randall Barnes (2021, 15) określa to jako „second-personal calls”. Pod tym względem dyskursy protestu różnią się od aktów prohibitywnych – ogólnych zakazów moralno-społecznych (np. przykazań typu *Nie cudzołóż*). Interakcja w dyskursie protestu jest oparta na opozycji: kontestator vs. antagonista. W niektórych sytuacjach (np. w masowych protestach antyrządowych) do interakcji są zaangażowane dwie kolejne grupy: neutralni obserwatorzy i zwolennicy z otoczenia dalszego, np. obywatele innych krajów (zob. rys. 1). Wobec tego dyskurs protestu stanowi wiązkę relacji społecznych i odpowiednich czynności:

- kontestator > antagonista (wywieranie wpływu, roszczenia),
- antagonista > kontestator (demaskowanie, akcje represyjne)²,
- kontestator > obserwator (przekonywanie, zaangażowanie³),
- antagonista > obserwator | zwolennik (powstrzymanie poprzez dezinformację, dyskredytację protestu⁴),
- zwolennik > antagonista (dezaprobata),
- zwolennik > kontestator (popieranie).

Protesty występują w różnych kontekstach społecznych – zarówno w relacjach formalnych (oficjalnych), jak i w nieformalnych (por. sytuację z komunikacji codziennej: *Widząc, co czyni ojciec, jego syn zaproteutował*). W tym zakresie zachodzą swego rodzaju efekty prototypowe, a za najbardziej charakterystyczne uznaje się antyrządowe protesty uliczne.

Ze względu na miejsce w strukturze procesów społecznych protest ma charakter ambiwalentny: z jednej strony – wywołany (poprzez zaistnienie niekorzystnej dla pewnej grupy osób sytuacji w efekcie działań zwierzchników), z drugiej – zamierzony (kontestator dąży do przywrócenia *status quo*). Wobec tego w opisie protestu jako aktu mowy i jako dyskursu należy uwzględnić dwie grupy charakterystyk: zarówno illokucyjne (czyli cele i zamierzenia protestujących), jak i dyspozycyjne (czyli warunki wstępne).

2.1. Warunki wstępne (dyspozycja)

Na potrzeby opisu warunków wstępnych protestu można posłużyć się koncepcją Zbigniewa Nęckiego (2000, 100), uwzględniającą cztery parametry kontekstowe aktu mowy:

² Więcej o tym – zob. Turovec 2015.

³ Svetlana Žabotinskaâ (2015) pisze o protestach antyrządowych jako formie wojny informacyjnej, w której działania protestującym są skierowane nie tyle do przeciwnika, ile do potencjalnych sojuszników.

⁴ W trakcie białoruskich protestów 2020 roku władze przekonywały społeczeństwo, że protesty zostały sprowokowane przez obce kraje – przez Polskę, Litwę i Czechy, a więc nie reprezentują realnych nastrojów społecznych.

1. Sytuacja wyjściowa, inicjator wymiany informacyjnej: jako inicjator występuje (masowy, grupowy lub indywidualny) kontestator, ale punktem wyjściowym staje się zajście, spowodowane przez antagonistę. Stanowi ono zakres odniesienia działań protestacyjnych, a także aspekt semantyczny protestacyjnych aktów mowy. W trakcie protestów mogą pojawiać się kolejne bodźce, np. bieżące reakcje antagonisty i inne towarzyszące wydarzenia (jak zabójstwo aktywisty społecznego Romana Bondarenki w trakcie białoruskich protestów 2020 r.) – generują one kolejne motywy sprzeciwu.

Za Piotrem Sztompką (2010, 284) należy rozróżniać zachowania nonkonformistyczne, skierowane przeciwko jednorazowej decyzji lub przeciwko obowiązującym normom i praktykom, a także zachowania kontraformistyczne (negatywistyczne) – bezwzględne odrzucenie decyzji lub reguły z uwagi na źródło, z którego pochodzi, czyli sprzeciw wobec osoby lub instytucji. Tym się tłumaczy ogromna liczba tekstów protestacyjnych, skierowanych przeciw Aleksandrowi Łukaszence w trakcie białoruskich protestów antyrządowych 2020 roku lub przeciw Jarosławowi Kaczyńskiemu w trakcie protestów polskich kobiet z 2020 roku.

Motywacje kontestatora mają przeważnie charakter incydentalny – jest to brak zgody na niepożądane, społecznie szkodliwe działania antagonisty, choć (zwłaszcza w wypadku tzw. protestów solidarności) motywacje wynikają także z poczucia odpowiedzialności społecznej i z moralnego obowiązku wspierania ofiar przemocy rządowej.

2. Konsekwencje wykonania lub niewykonania działania, którego dotyczy wypowiedź: korzyść kontestatora, fakultatywnie niekorzyść antagonisty – w odniesieniu do zachowań kontraformistycznych, np. żądania dymisji rządu.

3. Stopień ograniczenia swobody postępowania nadawcy i adresata: (podobnie jak w sytuacji prośby) zobowiązanie antagonisty z racji egalitaryzmu, tzn. odwołania się do (formalnych lub nieformalnych) norm społecznych i konsensusu. Istnieje zjawisko rezystancji, gdy antagonistista nie wywiązuje się z zobowiązania i – wręcz odwrotnie – stosuje wobec protestujących działania represyjne.

4. Interpersonalna relacja między nadawcą a adresatem: asymetria, duża przewaga statusowa antagonisty. Kontestator nie ma uprawnień autorytarnych (autorytetu moralnego bądź autorytetu władzy), lecz wykorzystuje uprawnienia z racji egalitaryzmu. Barnes (2021, 15) pisze, że nierównorzędny charakter interakcji sprawia, że skargi zgłaszane przez podwładnych są traktowane jako równoważne z żądaniem.

2.2. Protestacyjny akt mowy

Protestacyjny akt mowy, np. wypowiedzenie:

- (1) Protestuję przeciw cenzurze w TVP,

ma charakter synkretyczny, tzn. stanowi konfigurację trzech typów illokucji: 1) modalno-wartościującej („negatywnie oceniam”); 2) odmawiającej („nie wyrażam zgody, nie stosuję się do decyzji lub do istniejącej praktyki, do zwyczajów”); 3) rozkazującej

(„żadam przywrócenia *status quo*). W dyskursie protestu te illokucje mogą zostać odseparowane i wówczas są wyrażane osobno – co oddają slogany plakatowe:

- (2) PiS działa gorzej niż USOS. [akt deprecjacyjny]
- (3) NIE dla barbarzyństwa dla kobiet. [akt dezaprobaty]
- (4) Wara od mojego ciała! [akt żądania]
- (5) ros. Лукашенко – враг народа. ‘Łukaszenka to wróg narodu’ [akt deprecjacyjny]
- (6) Мы против насилия. ‘Jesteśmy przeciwko przemoc’ [akt dezaprobaty]
- (7) Перевыборы! ‘Ponowne wybory!’ [akt żądania]

Aspekt pragmatyczny w dyskursie może być bardziej rozbudowany. Obok właściwych aktów protestacyjnych dodatkowo mogą występować kolejne akty: 1) uzasadnienie negatywnej oceny antagonisty i uzasadnienie roszczeń; 2) wygrażanie (np. przepowiadanie następstw niekorzystnych dla antagonisty); 3) wyśmianie antagonisty.

Sztompka (2010, 59) pisze o dwóch typach racjonalności (w zachowaniach społecznych): racjonalność instrumentalna, czyli pragmatyczna, celowa, utylitarystyczna, stoi w opozycji do racjonalności autotelicznej, subiektywnej, woluntarystycznej. W dyskursie protestu znajduje to wyraz w aktach mowy i działaniach dwóch rodzajów: z jednej strony – skierowanych do antagonisty ($K > A$), z drugiej – kulturowanych w środowisku protestujących ($K \diamond K$). Tym się tłumaczy występowanie bloku aktów mowy, przedstawiających doświadczenia protestujących (konstatacje, deklaracje, ekspresje), jak również akty logistyczne, służące koordynowaniu działań zespołowych, najczęściej za pomocą narzędzi internetowych.

W dyskursie protestu występują też illokucje na poziomie mikro: wulgaryzmy stosowane przez protestujących (np. w trakcie akcji kobiecych w Polsce w 2020 roku, zob. Iwasiów 2021, 19 i n.), a także okazjonalizmy (na potrzeby gry językowej). Realizują one kilka funkcji: deprecjonującą, dezaprobatyjną, ekspresywną, stymulacyjną (np. prześmiewczą) – jak slogany:

- (8) Wypierdalać!
- (9) Proszę wypierdalać.
- (10) Don't fuck with my freedom.
- (11) Moja pusia – nie Jarusia.
- (12) Obyś ch*ju wdepnął w lego.
- (13) ros. Ты всё просрал, Саша.
‘Wszystko przesralesz, Saszo’.
- (14) ros. Саня, ты ухуел.
‘Saszo, ochujalesz’.
- (15) ros. Саша, проснись. Ты обосрался.
‘Saszo, obudź się. Jesteś obsrany’.
- (16) ros. Саня уходит и до хуя нас⁵.
‘Saszo, odejdz – jest nas od chuja i trochę’.

⁵ To wyrażenie rosyjskie stanowi przykład palindromu, tzn. jest czytane tak samo od lewej do prawej i od prawej do lewej.

W stosowaniu wulgaryzmów można widzieć swego rodzaju sublimację: celowe łamanie normy językowej (jak również styl karnawału, kultywowany przez protestujących – zob. dalej) stwarza iluzję wyzwolenia się spod presji systemu politycznego i stanowi źródło satysfakcji w warunkach, gdy szanse na skuteczność protestu są znikome.

Poza aspektem illokucyjnym protestacyjne akty mowy mają charakterystyki semantyczne (informacja o zakresach odniesienia czynności językowych), formalne (wyselekcjonowane reprezentacje językowe, zwłaszcza leksykalne i syntaktyczne, lub niejęzykowe, np. wizualne), stylistyczne (formy językowe dostosowane do kontekstu komunikacyjnego) i egzekucyjne. Ostatni parametr dotyczy kanalizacji aktów mowy: występują one w formach bezpośrednich, tzn. – zaadresowanych do antagonisty – apeli, wykrzyków, napisów, inskrypcji itp., lub w formach zapośredniczonych, zwłaszcza gdy zastosowano zasoby internetowe. Narzędzia internetu są przeważnie stosowane w środowisku protestujących w celu informowania i koordynowania akcji zespołowych, a poza tym stanowią najważniejszy czynnik konsolidacji społecznej i tworzenia wspólnoty.

2.3. Działania

Protestacyjnym aktom mowy towarzyszą działania fizyczne (o charakterze masowym, grupowym lub indywidualnym). Istnieją dwa typy konfiguracji tych modułów. Pierwszy typ występuje w dyskursach deklaracyjnych, gdy akcent jest położony na oddziaływanie przez informację werbalną. Są to protesty listowne lub protesty petycje, np. skierowanie skargi do urzędu przez grupę obywateli. W tej sytuacji działania mają charakter logistyczny, innymi słowy: serwisowy – sporządzenie tekstu, zebranie podpisów, przekazanie petycji do adresata, monitorowanie stanu rozpatrzenia itd. Do takich sytuacji zwykle stosuje się rzeczownik *protest*, jak w poniższym apelu:

- (17) My, mieszkańcy Bolechowic i Zabierzowa, wyrażamy protest przeciwko obwodnicy biegnącej w niedalekiej odległości od naszych domów.

Drugi typ występuje w wypadku dyskursów oporu, np. akcji ulicznych – takich jak wiece, pochody, demonstracje, strajki okupacyjne, flash mobs czy bojkoty⁶. Do takich sytuacji stosuje się rzeczownik *protesty* w liczbie mnogiej lub czasownik *protestować* w formie osobowej. Przykładowo: zdanie

- (18) Rolnicy protestują

raczej potraktujemy jako informację o fizycznym okazywaniu oporu przez rolników, a nie – jako informację o złożeniu pisemnej petycji. Jest ważne, że akcje w dyskursie

⁶ W sierpniu 2020 roku abp Tadeusz Kondrusiewicz, zwierzchnik Kościoła katolickiego na Białorusi, pojechał pod mury mińskiego aresztu Akreścina, aby modlić się w intencji uwolnienia zatrzymanych.

protestu, nawet jeśli mają charakter siłowy (zajęcie terenu, odmowa pracy, niszczenie obiektów), oddziałują na antagonistę nie bezpośrednio, lecz za pośrednictwem wymiaru symbolicznego – stanowią wyraz sprzeciwu społecznego. Tym protesty różnią się od zamachów, buntów, puczów, czyli bezpośrednich fizycznych działań przeciw antagoniście lub osobom z jego otoczenia.

Stopień sprzeciwu społecznego w wypadku masowych akcji ulicznych jest o wiele większy w porównaniu z protestem petycyjnym (Barnes 2021, 21). Elementy werbalne mają tu status drugorzędny, a nawet zminimalizowany, jak w wypadku strajków milczących. W trakcie masowych protestów ulicznych mogą figurować teksty plakatowe *pro forma* o charakterze uzupełniającym i raczej dekoracyjnym: funkcjonalność takich tekstów sprowadza się w zasadzie do ich aspektu lokucyjnego, tzn. do faktu, że istnieją jako atrybuty sceny komunikacyjnej, podczas gdy ich charakterystyka illokucyjna i zawartość semantyczna jest mniej istotna. Część tekstów plakatowych – jak pisze Mark Dang-Anh (2019, 369) – ma charakter empraktyczny⁷: w sposób bezpośredni nawiązują one do sytuacji i mogą być zrozumiałe jedynie na tle okoliczności – jak tego rodzaju slogany z polskich antyrządowych protestów kobiet:

- (19) Myślę, czuję, decyduję.
- (20) Anuszka już rozlała olej.
- (21) Dziś tata pozwolił mi przeklinać.

Podobnie jak akty mowy, działania (zwłaszcza w trakcie protestów długotrwałych) bywają skierowane do jednostek wewnątrz grupy protestujących. Można je podzielić na trzy kategorie. Do pierwszej należą działania logistyczne i koordynacyjne, służące m.in. zaopatrzeniu protestu w niezbędne atrybuty: flagi, transparenty, plakaty, kwiaty itp.

Druga kategoria to działania integracyjne – zorganizowanie przez protestujących wspólnych spotkań, pikników, sesji zdjęciowych, wzajemne udzielanie pomocy. Przykładowo: w trakcie antyrządowych protestów na Białorusi w 2020 roku zarysowała się tendencja do łączenia się protestujących w grupy: uczestnicy protestów prezentowali się jako robotnicy, kobiety, studenci, emeryci, sportowcy, mieszkańcy dzielnic. Akcje protestacyjne otrzymały stosowne nazwy: „Marsz Kobiet”, „Marsz Studentów”, „Marsz Emerytów”, „Sportowcy z Narodem” itp. Zupełnie nowym zjawiskiem w białoruskiej rzeczywistości społecznej stał się wywołany protestami lokalny patriotyzm – zlokalizowanie protestów (zwłaszcza w ich drugiej fazie) w poszczególnych dzielnicach miejskich. Mieszkańcy mińskich dzielnic (Sucharewo, Nowinki, Złota Górka, Zachód, Zielona Łąka i innych) zorganizowali swoje lokalne (podwórkowe) wiece i performanse. Integracja społeczności lokalnych znalazła wyraz w tworzeniu symboli, takich jak hymny czy flagi dzielnic.

⁷ O wyrażeniach empraktycznych zob.: Bühler 2004, 41 i n.; Kamlah i Lorenzen 1996, 48; Lorenzen 2000, 20; Schwitalla 1997, 14 i n.

Jako trzeci rodzaj działań należy wyodrębnić takie, które pełnią funkcję satysfakcyjną. Wcześniej już była mowa o sublimacji lęku poprzez kultywowanie ekspresywnych i ludycznych aktów mowy – podobnie funkcjonują niektóre działania. Badacze (Dragičević-Šešić 2013; Hart 2007; Kowalewski 2014; Majborda 2018; Moss 1985; Tekinalp 2016; Rancew-Sikora i Steciąg 2017) piszą o karnawalizacji protestów, co jest nawiązaniem do słynnej koncepcji karnawału autorstwa Michaiła Bachtina. Karnawałowy charakter protestów politycznych pełni nie tylko funkcję rekreacyjną, lecz także funkcję adwersaryjną. Jak pisze Norbert Schindler (2010, 419), dzięki karnawalizacji protestu ludzie dokonują „zbiorowej autoinscenizacji, wychodząc z założenia, że wszystko mogłoby być zupełnie inaczej”.

2.4. Doświadczenia

Protest obejmuje nie tylko akty mowy i działania, lecz także doświadczenia protestujących. Są one o tyle ważne, że rzutują na dwa pozostałe moduły: znajdują wyraz w czynnościach językowych i w akcjach. Doświadczenia można podzielić na kilka kategorii. Po pierwsze – protest uwytadnia w świadomości ludzi statusy społeczne i tożsamości obu stron. Odzwierciedla się to w sloganach deklaracjach:

- (22) Nasza godność – wasza podłość.
- (23) Kobieta myśląca zagrożeniem dla władzy.
- (24) To jest wojna.
- (25) Moją siostrę będę bronić.

Magdalena Steciąg (2021, 90) przywołuje hasło

- (26) #Liczymy się!

z protestu polskich kobiet w latach 2016–2018. To hasło można zrozumieć na dwa sposoby: „jako zachętę do wyjścia na ulicę, by «się policzyć», [...] ale także jako stwierdzenie afirmatywne, podkreślające społeczną wagę sprzeciwu kobiet”. Doświadczeniu relacji społecznych towarzyszy też przywołanie pamięci historycznej, najważniejszych symboli kolektywnych, najważniejszych konceptów wartościujących.

Po drugie – protest, zwłaszcza o charakterze masowym i długotrwałym, wywołuje ekscytację za sprawą poczucia wspólnoty protestujących, tworzących się więzi solidarności i współpracy, czasem też za sprawą przełamania kompleksów wewnętrznych⁸ i perspektywy zmian na lepsze. Znajduje to wyraz w sloganach:

⁸ W białoruskich protestach antyrządowych 2020 roku istotnym elementem było świadome złamanie stereotypu Białorusina jako osoby biernej, pogodnej i niezdolnej do sprzeciwu (Kiklewicz, Mazurkiewicz-Sułkowska i Pocięcina 2021, 6).

- (27) Jeszcze Polka nie zginęła.
 (28) Мы – dziewczyny, zgrana paka. Nie boimy się prawaka.
 (29) Nie będą się bała.
 (30) Jeszcze będzie przepięknie, jeszcze będzie normalnie!
 (31) ros. Мы хотим страну жизни.
 ‘Chcemy krainy życia’.
 (32) biał. Нас многа, за нами перамога!!!
 ‘Jest nas dużo, zwycięstwo będzie nasze!!!’
 (33) biał. Мы разам!
 ‘Jesteśmy razem’.
 (34) biał. Верым. Можам. Пераможам.
 ‘Wierzymy. Możemy. Zwycięzimy’.

Po trzecie – za sprawą rezystancji antagonisty, a także możliwych represji z jego strony, protestujący doświadczają frustracji, co z kolei wywołuje potrzebę kompensacji i zadośćuczynienia. Wobec tego akcjom protestacyjnym dość regularnie towarzyszą różne formy rozrywki (wcześniej już była mowa o karnawalizacji), choć mogłoby się wydawać, że jedno (sprzeciw) nie przystaje do drugiego (rozrywka).

Warunki wstępne: 1) kontestator jako inicjator, sprowokowany do działań oporowych przez antagonistę 2) korzyść nadawcy, niekorzyść adresata 3) oparte na relacji egalitaryzmu zobowiązanie adresata 4) asymetria statusów społecznych, duża przewaga antagonisty		
Illokucje w relacji K-A: 1) negatywne wypowiedzenie 2) dezaprobata 3) żądanie 4) uzasadnienie roszczeń 5) wyrażanie 6) wyśmianie	Działania w relacji K-A: 1) oporowe (pochody, wiece, demonstracje, flash moby, performanse, strajki, okupacja terenu) 2) logistyczne (serwisowe)	Doświadczenia: 1) doświadczenie statusów i tożsamości stron 2) ekscytacja 3) frustracja i potrzeba zadośćuczynienia, sublimacja lęku
Illokucje w relacji K-K (manifestacje doświadczeń): 7) konstatacje 8) wyrażenie przekonań i postaw 9) ekspresje	Działania w relacji K-K: 3) logistyczne (koordynowanie działań zespołowych) 4) integracyjne 5) karnawałowe	

Rys. 2. Kategoryzacja dyskursu protestu.

ZAKOŃCZENIE

Dyskurs protestu, podobnie jak każdy inny dyskurs, jest zbyt złożonym zjawiskiem, żeby można było opisać go w jakimś wybranym aspekcie. Zakłada on zawsze pewne warunki wstępne, motywacje inicjatorów i wykonawców protestu, ale także prehistorię, np. tradycję ruchu protestacyjnego w danym kraju lub jej brak. Jako rodzaj dyskursu,

protest zakłada współdziałanie dwóch najważniejszych modułów: protestacyjnych aktów mowy oraz działań. W artykule pokazano, że istnieje wiele różnych typów ich konfiguracji, zwłaszcza takich, w których główną rolę odgrywa komponent werbalny (w postaci petycji, pisemnego apelu do zwierzchnika), i takich, w których akcent jest położony na akcje fizyczne: pochody, strajki, zajęcie terenu, niszczenie przedmiotów w przestrzeni publicznej.

Za kolejny moduł w strukturze protestu uznano doświadczenia protestujących – ten aspekt, który często w opisach dyskursów jest pomijany. Mimo że doświadczenia stanowią ukryty plan dyskursu, w dużym stopniu przyczyniają się one do okazania sprzeciwu (jako motywacje), jak również wpływają na tok akcji: protestujący reagują na bieżące wydarzenia, doświadczają poczucia wspólnoty i ekscytacji za sprawą solidarności społecznej, a jednocześnie – niepokoju i wewnętrznej potrzeby rozładowania negatywnych emocji.

Z przeglądu badań wynika, że w ostatnich czasach (m.in. w trakcie białoruskich protestów antyrządowych 2020 roku) zarysowały się nowe tendencje w zakresie dyskursów protestacyjnych. Przede wszystkim zaszła radykalna mediatyzacja tego zjawiska – wykorzystanie na szeroką skalę narzędzi internetowych (serwisów informacyjnych, portali i komunikatorów) – w celu organizacji i koordynacji działań zespołowych (zwłaszcza masowych akcji ulicznych), nawiązania kontaktów i tworzenia wspólnot (zawodowych, środowiskowych, dzielnicowych i innych), wzajemnego wspierania się. Ze względu na rezystancję antagonisty masowym protestom antyrządowym coraz częściej towarzyszą (znakowe i nieznakowe, werbalne i niewerbalne) działania zmierzające do sublimacji lęku i zawodu, co znajduje wyraz w rozmaitych formach karnawalizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Almog, S., i G. Barzilai. 2014. „Social Protest and the Absence of Legalistic Discourse: In the Quest for New Language of Dissent”. *International Journal of the Semiotics of Law* 27: 735–756.
- Andersen, R.S. 2016. „Visual Politics and Material Semiotics: The Digital Camera’s Translation of Political Protest”. W *Digital Photography and Everyday Life: Empirical Studies on Material Visual Practices*, red. E. Gómez Cruz, i E. i A. Lehmuskallio. London, New York: Routledge, 141–159.
- Antić, R. 2019. „The Grammar of Protest Publics in Skopje, Macedonia, May 2015”. W *Protest Publics, Societies and Political Orders in Transition*, red. N. Belyaeva i in. Cham: Springer International Publishing, 67–82.
- Arce, M., i R. Rice, red. 2019. *Protest and Democracy*. Calgary, Alberta: University of Calgary Press.
- Baringhorst, S. 2009. „Politischer Protest im Netz – Möglichkeiten und Grenzen der Mobilisierung transnationaler Öffentlichkeit im Zeichen digitaler Kommunikation”. W *Politik in der Mediendemokratie*, red. F. Marcinkowski, i B. Pfetsch. Wiesbaden: VS-Verlag, 609–634.
- Barnes, M.R. 2021. „Positive Propaganda and the Pragmatics of Protest”. W *The Movement for Black Lives: Philosophical Perspectives*, red. B. Hogan, M. Cholbi, A. Madva, i B.S. Yost. Oxford: Oxford University Press, 139–159.

- Bendl, C., i J. Spitzmüller. 2017. „«Rassismus» ohne Rassismus? Ethnoseparatistische Diskurse in sozialen Netzwerken”. *Wiener Linguistische Gazette* 80: 1–26.
- Bloch, J. 2020. *YouTube – die vierte Macht? Video-Blogging als Mobilisierungsstrategie für Protest am Fallbeispiel Russland*. Berlin: Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin.
- Bonilla, Y., i J. Rosa. 2015. „#Ferguson: Digital Protest, Hashtag Ethnography, and the Racial Politics of Social Media in the United States”. *American Ethnologist* 42 (1): 4–17.
- Brantner, C., i C. Schwarzenegger. 2012. „Der Fall unibrennt. Mobilisierung, Kommunikationsverhalten und kollektive Verständigung von Protest- und Kampagnengemeinschaften heute”. *SWS-Rundschau* 52 (3): 227–248.
- Bruhn, K. 2009. *Urban Protest in Mexico and Brazil*. Cambridge itd.: Cambridge University Press.
- Budaev, È.V., S.L. Kušneruk, i M.A. Kuročkina. 2022. *Kommunikativnoe sopровождение massovyh protestov v SMI*. Sankt-Peterburg: Naukoemkie tehnologii.
- Butler, M., red. 2017. *Resistance: Subjects, Representations, Contexts*. Bielefeld: Transcript.
- Bühler, K. 2004. *Teoria języka: o językowej funkcji przedstawiania*. tłum. J. Koźbiał. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Bykov, I., i A. Gradûško. 2020. „Vliánie messendžera Telegramna razvitie mediaprostranstv Rossii i Belarusi:sravnitel'nyj analiz”. *Habaršy. Žurnalistika seriásy* 4 (58): 4–12.
- Cernison, M. 2019. *Social Media Activism: Water As a Common Good*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ciesek, B. 2015. *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji we współczesnej polskiej przestrzeni publicznej (wartości, postawy, strategie)*. Katowice [rozprawa doktorska].
- Cinkevič, M. 2020. „Postkolonial'naãrevolučia v postsovetskoj Belarusi”. *Ab Imperio* 3: 273–279.
- Czachur, W. 2016. „Discourse Linguistics and the Discursive Worldview”. *Explorations: A Journal of Language and Literature* 4: 6–32.
- Dang-Anh, M. 2019. *Protest twittern. Eine medienlinguistische Untersuchung von Straßenprotesten*. Bielefeld: Transcript.
- Darweish, M. 2015. *Popular Protest in Palestine: The Uncertain Future of Unarmed Resistance*. London: Pluto Press.
- Dibyokamal, M. 2021. „Protest as Performance: The Genre of Hok Kolorob”. https://www.academia.edu/14762214/Protest_as_Performance_The_Genre_of_Hok_Kolorob (18 listopada 2022).
- Dijk, T.A. van. 1989. *Handbook of Discourse Analysis. 2: Dimensions of Discourse*. London: Academia.
- Dietz, H. 2015. *Polnischer Protest: zur pragmatistischen Fundierung von Theorien sozialen Wandels*. Frankfurt am Main: Campus-Verlag.
- Dinerstein, A. 2020. *The People Who „Burn”: „Communication”, Unity, and Change in Belarusian Discourse on Public Creativity*. Massachusetts [rozprawa doktorska].
- Donk, W.V. de, i B.D. Loader, red. 2004. *Cyberprotest. New Media, Citizens and Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Dragičević-Šešić, M. 2013. „The Role of Culture in Democratic Transition: Southeast European Experience of Civic Cultural Organizations”. *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti* 23: 157–167.
- Dubey, C.S. 2017. „The Rhetoric of Protest and Politics of Dissonance: A Comparative Study of Thangjam Ibopishak's «I Want to be Killed By an Indian Bullet» and «Land of Half-Humans» and Muktibodh's «Void» and «So Very Far»”. *Language and Literature* 2 (2): 149–162.

- Dulfano, I. 2017. „Knowing the Other/Other Ways of Knowing: Indigenous Feminism, Testimonial, and Anti-globalization Street Discourse”. *Arts and Humanities in Higher Education* 16 (1): 82–96.
- Emmer, M., i C. Strippel 2016. *Kommunikationspolitik für die digitale Gesellschaft*. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/42032> (18 listopada 2022).
- Faulkner, S. 2020. „Photography and Protest in Israel/Palestine: The Activestills Online Archive”. In *The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication*, red. A. McGarry, H. Erhart, O. Eslen-Ziya, O. Jenzen, i U. Korkut. Amsterdam: Amsterdam University Press, 151–169.
- Favretto, I., red. 2017. *Protest, Popular Culture and Tradition in Modern and Contemporary Western Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Gaufman, E. 2021. „The Gendered Iconography of the Belarus Protest”. *New Perspectives* 29 (1): 1–10.
- Gerasimov, I. 2020. „The Belarusian Postcolonial Revolution: Field Reports”. *Ab Imperio* 3: 259–272.
- Gherairi, J. 2015. *Persuasion durch Protest als Form erfolgsorientierter, strategischer Kommunikation*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Giugni, M. 2019. *Street Citizens: Protest Politics and Social Movement Activism in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grohmann, M., L.K. Abdulsalam, i E.L. Wyss. 2015. „Selfie-Proteste – eine emergente Praktik des Protests im Web 2.0”. *Aptum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur* 11 (1): 21–47.
- Halliday, M.A.K. 1998. „The Notion of «Context» in Language Education”. In *Text and Context in Functional Linguistics*, red. M. Ghadessy. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1–25.
- Hart, M. 2007. „Humour and Social Protest: An Introduction”. *International Review of Social History* 52 (S15): 1–20.
- Hasan, R. 2004. „Analysing Discursive Variation”. In *Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis*, red. L. Young, i C. Harrison. London, New York: Continuum, 15–53.
- Hatuka, T. 2018. *The Design of Protest: Choreographing Political Demonstrations in Public Space*. Austin: University of Texas Press.
- Hilhorst, D. 1997. „Discourse Formation in Social Movements. Issues of Collective Action”. W *Images and Realities of Rural Life. Wageningen Perspectives on Rural Transformations*, red. H. de Haan, i N. Long. Assen: Van Gorcum, 121–149.
- Hill, G., i M. Lynne, red. 2018. *The Language of Protest. Acts of Performance, Identity, and Legitimacy*. Cham: Springer International Publishing.
- Hill, I.E.J. 2014. *Language as Power: The Terminology of Contemporary Mass Movements*. Vancouver: Copley Press.
- Hornsby, R. 2013. *Protest, Reform and Repression in Khrushchev's Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iwasiów, I. 2021. „Słowa oporu – wulgaryzmy wywrotowe”. W *Język rewolucji*, red. P. Kosiewski. Warszawa: Forum Idei, 19–21.
- Jenzen, O., I. Erhart, H. Eslen-Ziya, D. Güçdemir, U. Korkut, i A. McGarry. 2020. „Music Videos as Protest Communication: The Gezi Park Protest on YouTube”. W *The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication*, red. A. McGarry, I. Erhart, H. Eslen-Ziya, O. Jenzen, i U. Korkut. Amsterdam: Amsterdam University Press, 211–231.
- Johnston, H. 2010. „Cultural Analysis of Political Protest”. W *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective*, red. K.T. Leicht, i J.C. Jenkins. New York itd.: Springer, 327–346.

- Jordan, J., i N. Gilbert. 1999. „Think Local, Act Global: Discourses of Environment and Local Protest”. W *Environmental Futures*, red. B. Fairweather, S. Elworthy, M. Stroh, i P.H.G. Stephens. London: Macmillan, 39–53.
- Kämper, H. 2015. „Diskurslexikografie als gesellschaftsbezogene Wortforschung. Vorstellung eines Wörterbuchkonzepts”. W *Deutscher Wortschatz – beschreiben, lernen, lehren*, red. J. Kilian, i J. Eckhoff. Frankfurt am Main itd.: Peter Lang, 21–38.
- Kamlah, W., i P. Lorenzen. 1996. *Logische Propädeutik. Vorschule des vernünftigen Redens*. Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Kazharski, A. 2021. „Belarus‘ New Political Nation? 2020 Anti-authoritarian Protests as Identity Building”. *New Perspectives I–II*: 1–11.
- Keller, R. 2008. „Diskurse und Dispositive analysieren. Die Wissenssoziologische Diskursanalyse als Beitrag zu einer wissensanalytischen Profilierung der Diskursforschung”. *Historical Social Research* 1: 73–107.
- Kiklewicz, A., J. Mazurkiewicz-Sułkowska, i H. Pocięchina. 2021. „Menschen zu sein... Soziokulturelle und semiotische Aspekte der Protestdiskurse nach den Präsidentschaftswahlen in Belarus im Jahr 2020”. *Zeitschrift für Slawistik* 66 (4): 1–25.
- Kneuer, M. 2015. *Soziale Medien in Protestbewegungen: neue Wege für Diskurs, Organisation und Empörung?*. Frankfurt am Main itd.: Campus Verlag.
- Kolesnikov, A. 2020. „Počemu dlâ ponimaniâ protestov v Belarusi nužno čitat’ raboty Bahtina o Srednih vekah?”. <https://meduza.io/feature/2020/09/19/pochemu-dlya-ponimaniya-protestov-v-belarusi-nuzhno-čitat-raboty-bahtina-o-srednih-vekah> (18 listopada 2020).
- Koopmans, R., i P. Statham. 1999. „Political Claims Analysis: Integrating Protest Event and Political Discourse Approaches”. *Mobilization: An International Quarterly* 4 (2): 203–221.
- Korosteleva, E. 2020. „Power, People and Politics: Understanding the Belarusian Crisis”. *E-International Relations* 8: 1–4.
- Kowalewski, M. 2014. „Karnawalizacja protestu”. *Stan Rzeczy* 2 (7): 198–216.
- Kryzhanouski, Y. 2021. „Managing Dissent in Post-Soviet Authoritarianism. ‘New Censorship’ of Protest Music in Belarus and Russia, 2000–2018”. *Europe-Asia Studies*. DOI: 10.1080/09668136.2022.2032605.
- Lastovkina, D. 2015. „Sovremennyye formy protesta: k postanovke voprosa”. *Voprosy territorial'nogo razvitiâ* 6 (26): 1–11.
- Leone, M. 2016. „Protest in Berlin. A Semiotic Reading”. *Kodikas/Code. An International Journal of Semiotics* 39 (1–2): 120–132.
- Leeuwen, T. van, i R. Wodak. 1999. „Legitimizing Immigration Control: A Discourse-Historical Analysis”. *Discourse Studies* 1 (1): 83–119.
- Lewis, S. 2017. „The «Partisan Republic»: Colonial Myths and Memory Wars in Belarus”. W *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, red. J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila, i T. Zhurzhenko. Cham: Springer International Publishing, 371–396.
- Löhnig, M., red. 2015. *Ordnung und Protest: eine gesamtdeutsche Protestgeschichte von 1949 bis heute*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Lorenzen, P. 2000. *Lehrbuch der konstruktiven Wissenschaftstheorie*. Stuttgart, Wien: Metzler.
- MacQuiston, L. 2019. *Protest! A History of Social and Political Protest Graphics*. Princeton: Princeton University Press.
- Majborda, K. 2018. „Wrocławski Marsz Równości jako przykład karnawalizacji protestu w przestrzeni miejskiej. Perspektywa antropologiczna”. *Journal of Urban Ethnology* 16: 63–80.

- Matysiak, K. 2018. „Schlüsselwörter im Diskurs über die Frauenproteste von 2016 in Polen. Eine deutsch-polnische Vergleichsstudie”. *Tekst i dyskurs – Text und Diskurs* 11: 313–332.
- Melina, L.R. 2015. „Being the Change: Protest as Performative Discourse in the Occupy Portland Encampment”. W *Protest: Analysing Current Trends*, red. M. Johnson, i S. Suliman. London: Routledge, 200–217.
- Mitchell, W.J.T. 2013. „Obraz, przestrzeń, rewolucja. Wszystkie sztuki okupacji”. tłum. Ł. Zaremba. *Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej* 3. file:///C:/Users/00/AppData/Local/Temp/102-1051-1-PB-1.pdf (18 listopada 2020).
- Morgan, O., i A. McGarry. 2020. „Introvert’s Protest: Handwriting the Constitution and the Performance of Politics”. W *The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication*, red. A. McGarry, I. Erhart, H. Eslen-Ziya, O. Jenzen, i U. Korkut. Amsterdam: Amsterdam University Press, 141–147.
- Moss, J. 1985. „Menippean Satire and the Recent Quebec Novel”. *American Review of Canadian Studies* 15 (1): 59–67.
- Mühlhoff, R. 2019. *Affekt Macht Netz: Auf dem Weg zu einer Sozialtheorie der Digitalen Gesellschaft*. Bielefeld: Trabscrip.
- Ńęcki, Z. 2000. *Komunikacja międzyludzka*. Kraków: Antykwa.
- Papacharissi, Z. 2014. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. New York: Oxford University Press.
- Pauwels, L. 2009. „Street Discourse: A Visual Essay on Urban Signification”. *Culture Unbound* 1: 263–272.
- Perianova, I. 2018. *A Mashup World: Hybrids, Crossovers and Post-Reality*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Peters, K. 2018. „Des Protests. Über die «Woman in the Blu Bra» und relationale Zeugenschaft”. W *Periphere Visionen. Wissen an den Rändern von Fotografie und Film*, red. M. Finke, H. Barrenechea, i M. Schumm. Paderborn: Wilhelm Fink, 205–222.
- Petz, I. 2020. „«Die Stimmung ist nicht dieselbe». Protest und Protestkultur in Belarus”. *Osteuropa* 70 (10–11): 61–81.
- Polanyi, L. 1988. „A Formal Model of the Structure of Discourse”. *Journal of Pragmatics* 12 (5–6): 601–638.
- Rancew-Sikora, D., i M. Steciąg. 2017. „O związkach radykalności z karnawalem na demonstracjach publicznych kobiet”. *Czas Kultury* 4: 27–34.
- Reed, T.V. 2019. *The Art of Protest: Culture and Activism from the Civil Rights Movement to the Present*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rohava, M., i F. Burkhardt. 2020. „«Diktatur ist unser Markenzeichen». Belarus: Machtvertikale vs. horizontale Gesellschaft”. *Osteuropa* 70 (10–11): 127–146.
- Romanova, I. 2020. „Vojna mirov: znaki, simvoly, mesta pamâti (Belarus’, 2020)”. *Ab Imperio* 3: 280–308.
- Rukat, R. 2020. „O «zwykłych ludziach» na Marszu Niepodległości. Etnografia demonstracji ulicznej”. *Adeptus* 16: 1–15.
- Rust, M. 2020. „Kak internet (počti)pobedil režim”. *Ab Imperio* 3: 349–362.
- Schindler, N. 2010. „Aspekty historyczno-antropologicznej teorii karnawału”. W *Antropologia widowisk*, red. A. Chałupnik, W. Dudzik, M. Kanabrodzki, i L. Kolankiewicz. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 419–429.
- Schwitalla, J. 1997. *Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung*. Berlin: Schmidt.
- Sedlmaier, A. 2018. *Konsum und Gewalt: radikaler Protest in der Bundesrepublik*. Berlin: Suhrkamp.
- Shapran, N.V., S.V. Novoseletska, E.K. Koliada, T.I. Musiichuk, i K.V. Simak. 2021. „Communicative-functional Components of Discourse”. *Linguistics and Culture Review* 5 (S4): 1325–1339.

- Shchyttsova, T. 2020. „A Philosopher on the Streets of Belarus”. *NewsNet* 60 (5): 1–4.
- Skiperskih, A.V. 2014a. „Material'naâ kul'tura kak ob'ekt protestnogo pis'ma: političeskij kontekst”. *Świat de ii Polityki* 13: 193–207.
- Skiperskih, A.V. 2014b. „Poverhnosti protesta: osobennosti političeskogo pis'ma v sovremennoj Rossii”. *Političeskaâ lingvistika* 1: 108–113.
- Skiperskih, A.V. 2016. „«V tesnote, da ne vobide»: diskurs tesnoty i protestnye praktiki (zarisovki ruskoj kul'tury)”. *Diskurs-Pi* 2 (23): 18–27.
- Steciąg, M. 2019. „Dyskurs protestów kobiet w Polsce w latach 2016–2017: artystyczne wizualizacje, wokalizacje, werbalizacje”. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 53: 21–31.
- Steciąg, M. 2021. „Język protestu na demonstracjach publicznych kobiet w Polsce z perspektywy lingwistyki płci”. W *Nie/porozumienie, nie/tolerancja, w(y)kluczenie w języku i kulturze*, red. E. Biłas--Pleszak, A. Rejter, K. Sujkowska-Sobisz, i W. Wilczek. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 88–98.
- Sztompka, P. 2010. *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Ŝepanskaâ, T.B. 2003. „Antropologiâ professij”. *Žurnal sociologii i social'noj antropologii* VI (1): 139–161.
- Tekinalp, S. 2016. „Value Priority and Humor as a Defense to Cultural Schism: Analysis of the Istanbul Gezi Park Protest”. *International Journal of Communication* 10: 2346–2376.
- Tendera, M. 2013. „Protest jako mechanizm równoważenia nierówności społecznych”. *Kultura i Społeczeństwo* 2: 111–132.
- Tufekci, Z. 2017. *Twitter and Tear Gas. The Power and Fragility of Networked Protest*. Marburg: Philipps-Universität Marburg.
- Turovec, M. 2015. „Vojna protiv protesta: «voenny» argumenty v depolitizacii protestnogo dviženia”. W *Vlast' i obščestvo v usloviâh mežgosudarstvennyh konfliktov*, red. V.V. Kostušev. Sankt-Peterburg: Galateja, 11–25.
- Ullrich, P., P. Daphi, i B. Baumgarten. 2014. „Protest and Culture: Concepts and Approaches in Social Movement Research. An Introduction”. W *Conceptualizing Culture in Social Movement Research*, red. B. Baumgarten, P. Daphi, i P. Ullrich. London: Palgrave Macmillan, 1–20.
- Uhvanova-Ŝmygova, I.F. 2014. *Kauzal'no-genetičeskij podhod v kontekste lingvistiki diskursa*. Minsk: Izdatel'stvo BGU.
- Usmanova, A. 2006. „Belorusskij *détournement*, ili iskusstvo obhodnogo manevra kak politika”. *Topos* 2 (13): 91–127.
- Veneti, A. 2017. „Aesthetics of Protests: An Examination of the Photojournalistic Approach to Protest Imagery”. *Visual Communication* 16 (3): 279–298.
- Viehoff, R., i T. Wilke, red. 2019. *Probleme der Medienevolution und Perspektiven der Medienkulturwissenschaft*. Berlin: Peter Lang.
- Virgl, H.J. 2011. *Protest in der Weltgesellschaft*. Wiesbaden: VS-Verlag.
- Virtanen, T. 2004. *Approaches to Cognition through Text and Discourse*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
- Virtanen, T. 2011. „Discourse-level Structuring of Information in Narrative: Signalling Structural, Interactional and Cognitive Shifts”. *Discours* 8. <https://journals.openedition.org/discours/8476> (18 listopada 2020).
- Warnke, I.H., i J. Spitzmüller. 2008. „Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik – Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen”. W *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, red. I.H. Warnke, i J. Spitzmüller. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 3–54.

- Weiss, H. 2019. *Political Protest in the Congo: The Parti Solidaire Africain During the Independence Struggle*. Princeton: Princeton University Press.
- Werbner, P., M. Webb i K. Spellman-Poots, red. 2014. *The Political Aesthetics of Global Protest. The Arab Spring and Beyond*. Edinburg: Edinburgh University Press.
- Wodak, R. 2001. „The Discourse-historical Approach”. W *Methods of Critical Discourse Analysis*, red. R. Wodak, i M. Meyer. London: SAGE, 63–94.
- Wodak, R. 2008. „Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego”. W *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, i N. Fairclough. Kraków: Universitas, 185–209.
- Yeliseyeu, A. 2020. „Constitutional Reform in Belarus: Imitation and Reality”. https://www.academia.edu/44849087/Constitutional_reform_in_Belarus_Imitation_and_Reality?sm=a (18 listopada 2020).
- Žabotinskaâ, S.A. 2015. Åzyk kak oruÅhie v vojne mirovozzrenij. Majdan – Antimajdan: slovar'-tezaurus leksiÅeskikhinnovacij. https://uacip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf (18 listopada 2020).
- Zelenko, S. 2020. „Hronotip protestnogoplakata: karnaval bez dialoga”. *Ab Imperio* 3: 309–322.

**Discourse of Protest: Categorization and Research Directions
(with Particular Reference to Belarusian Anti-government Protests in 2020)**

Key words: pragmatics, discourse, protest, protest speech act, sublimation, carnival.

ABSTRACT

The author proposes a framework for the categorization of protest discourse. This phenomenon is treated as an integrated, functionally coherent communication event of a judgmental, resistance, and categorical character, founded on protest speech acts. The structure of the discourse, in the author's view, consists of four modules: prerequisites, speech acts (illocutions), actions, and accompanying experiences. After Z. NeÅki, four dispositional characteristics of protest discourses are described. The protest speech acts are syncretic in nature and contain three illocutionary meanings: 1) negative evaluation of the antagonist; 2) disapproval; and 3) demand. In the discourse of protest, there are also complementary and optional speech acts: argumentation, justification of claims, threatening, mocking the antagonist, etc. Another set of verbal actions are statements, modal exposures (expressing beliefs), and expressions. The actions in the protest discourse are coordinated with the speech acts in two ways: in declaratory discourses (e.g. in petitions) the emphasis is placed on influencing through verbal information – in this situation the actions are logistic (preparing a text, collecting signatures, handing over the petition to the addressee, status monitoring, etc.). The second type occurs in the case of resistance discourses, e.g. street actions, such as rallies, parades, demonstrations, occupation strikes, flash mobs, or boycotts. The experiential module includes three categories: an emphasized experience of both sides' social statuses and identities; excitement due to a sense of integration, solidarity and overcoming fears and internal complexes; frustration and a sense of the need for mental discharge through sublimation (i.e. substitute ways of inducing pleasure and satisfaction in protesters). The author also presents an overview of the most important research directions in this area, dividing them into two trends: case study analysis, and profile research. Three research perspectives were discussed: 1) ethnomethodological and interactive, concerning culturally situated communication processes; 2) socio-practical, concerning the description of communication phenomena in the light of their connections with the social system, also taking into account the historical context; 3) representative, consisting of the analysis of signs and the methods of their transmission (especially with the involvement of media instruments).